

ALSICH CAN

Tanulmányok Urbach Zsuzsa
80. születésnapjára

CentrArt-2013

ALS ICH CAN – Tanulmányok Urbach Zsuzsa 80. születésnapjára

Szerkesztette: **Gaylhoffer-Kovács Gábor**, **Székely Miklós**

Konceptió: **Székely Miklós**

Szöveggondozás: **Asztalos Emese**

Grafikai Terv: **Sallay Nóra**

A kiadványban megjelenő írások tartalmáért és a képek jogtisztaságáért minden esetben a tanulmány szerzője felelős.

© A kötet szerkesztői és szerzői

Fotójogok:

© szerzők és fotósok

Balogh Rudolf, Benkő Zsuzsanna, Charlotte MacMillan, David Desilva, F. Dóczi Erika, Gaylhoffer-Kovács Gábor, Georg Janßen, Istvánffy Miklós, Józsa Dénes, Kovács Imre, Köves-Kárai Petra, Lobenwein Tamás, Mester Tibor, Mészáros Ágnes, Nyikolaj Krusser, Osváth Péter, Oszkó Ágnes Ivett, Otto Croy, Rákossy Anna, Sarnyai Krisztina, Scott Radke, Serfőző Szabolcs, Szakács Béla Zsolt, Weinwurm Antal

© intézmények

„Barokk freskófestészet Magyarországon” kutatási program; Bayreuth, Richard Wagner Museum; Bécs, Albertina; Bécs, Kunsthandlung Entzmann; Budapest, Arte Galéria; Budapest, Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeuma, Fővárosi Képtár; Budapest, Budavári Mátyás-templom Egyházművészeti Gyűjteménye; Budapest, Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ; Budapest, Iparművészeti Múzeum; Budapest, Liszt Ferenc Emlékmúzeum; Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum; Budapest, Szépművészeti Múzeum; Budapest, Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria; Debrecen, Déry Múzeum; Esztergom, Primási és Főkapitányi Levéltár; Gödöllő, Gödöllői Városi Múzeum; Győr, Kolozsváry-gyűjtemény; Image courtesy of MorrisonDance; London, British Museum; Madrid, Prado; Nürnberg, Germanisches Nationalmuseum; Parma, Galleria Bertogalli di Bertogalli Luigi; Pozsony, Slovenská národná galéria; Schwerin, Staatliches Museum Schwerin; Sopron, Zettl-Langer Gyűjtemény

A kötet létrejöttéért köszönettel tartozunk az alábbi személyeknek: Szakács Béla Zsolt, Kovács Imre, Jernyei Kiss János, Varga Ágota, Illés Eszter (Bibliográfia), Mezei Emese (Hallgatói névsor), Dobos Emese (Interjú gépelés), Gyarmathy Dóra (Interjú korrektúra), Sidó Anna (borító-konceptió), valamint a névtelenségüket megőrizni kívánó támogatók.

A borítón:

Részlet: Colijn de Coter (Brüsszel? 1450/55 körül (1479-től mester)–1522/25 körül), *Bánkódó Mária Magdolna*, 1500 körül, fatábla (tölgyfa), 112,3 (a toldással együtt, eredeti méret 111, 4 cm) × 55,3 cm. Budapest, Szépművészeti Múzeum, ltsz. 5199. Fotó: Józsa Dénes.

Az Urbach Zsuzsáról készült portrét Rázsó András készítette.

ISBN 978-963-88825-4-7

TARTALOMJEGYZÉK

Köszöntő	7
A PPKE-BTK Művészettörténet szakára 1996-2003 között beiratkozott hallgatók névsora	8
Interjú Urbach Zsuzsával a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Művészettörténet Tanszékének létrejöttéről	10
 Szakács Béla Zsolt Két altemplom – Pannonhalma és Tihany	14
Istvánffy Miklós Kérdések és kétségek. Az esztergom-vízivárosi Káptalanház (Bajcsy-Zsilinszky Endre út 24.) tervező építései	24
Oszkó Ágnes Ivett Baumhorn Lipót és megbízói. A zsidó asszimiláció építészeti megnyilvánulásai a századfordulós Szegeden.	34
F. Dóczi Erika „A legmodernebb építési mód” Adalékok a vasbeton hazai elterjedésének történetéhez	46
Benkő Zsuzsanna Az Új Szent János Kórház kápolnájának falképei (1927–1933)	61
 Gaylhoffer-Kovács Gábor A szív igaz kötődése. Késő középkori képtípus kora barokk falképen	74
Nagy Veronika Assisi Szent Ferenc látomása a muzsikáló angyalról. Dorffmaister István mesztegnői oltárképe	86
Jernyei Kiss János „Volt kor, midőn a’ művészek így szeszélyeskedtek.” Franz Anton Maulbertsch és a kalocsai érseki palota kifestése	94
Kovács Imre Liszt mint donátor Szoldatics Ferenc befejezetlen Madonna-képén	103
Mészáros Ágnes Az osztrák <i>Orientalerei</i> és a 19. századi hazai orientális festészet kapcsolódási pontjai	111

Köves-Kárai Petra	
Egy Jakobovits-sír, avagy a három Jakobovits	124
Maczó Ferenc	
Az utolsó királykoronázás és nádorhelyettes választás a politikai élclapok tükrében	134
Zsoldos Emese	
“Kilátástalan reménykedés.”	
Zsidó és keresztény hagyományok átírása és egybeírása Ország Lili festményein	146
Vincze Gabriella	
Rodin-adaptációk az 1950 utáni táncművészetben	154
Rákossy Anna	
Adatok a Budavári Nagyboldogasszony-templom 18. századi ötvösműveinek történetéhez	166
Vécsey Axel	
A Balen–Brueghel csere.	
Fejezet az Esterházy-képtár történetéből	174
Szilágyi András	
Jegyzék Esterházy Miklós herceg (1765–1833) könyveiről, 1834-ből	177
Semsey Balázs	
Fikció, rekonstrukció, imitáció.	
Történelmi szobák az Iparművészeti Múzeumban (I.)	184
Magassy Lajos	
Maurer Ignác felfedezett csataképsora a soproni Zettl-Langer Gyűjteményben	192
Varga Ágota	
Ismeretlen magyarországi (?) késő gótikus táblakép egykor a debreceni Löfkovits-gyűjteményben.	
Néhány gyűjtéstörténeti adalék és felvetés egy Pietà-ábrázolással kapcsolatban	202
Bubryák Orsolya	
A primás „házi oltára”.	
Esettanulmány a magyar műgyűjtemények II. világháború utáni szóródásáról	215
Székely Miklós	
A mit, a hogyan és a miért kérdése a művészettörténész-muzeológus képzésben	225
Rövidítésjegyzék	235
Urbach Zsuzsa bibliográfiája	236
Személy- és helységnévmutató	258

SZÉKELY MIKLÓS

A mit, a hogyan és a miért kérdése a művészettörténész-muzeológus képzésben

I. Muzeológia: múzeumtudomány, avagy a gyakorlat elmélete?

Az 1970-es évek óta tapasztalható múzeumi boom hatására felértékelődtek a múzeumokban zajló és a múzeumokról szóló kritikai, reflexív kutatások. A muzeológiának, a múzeumtörténetnek egyaránt vizsgálati területe a muzeológusképzés.¹ E képzés lényege a muzeológiának mint szemléletek, módszertanok és megközelítések eme sajátos tudományterület ismeretanyagának és elméletének naprakész és árnyalt átadása lenne. A muzeológiai diskurzus számos eleme közül jelen tanulmány kereteiben elsősorban arra a korszakra koncentrálok, amely a muzeológia tudományként való elfogadása körül zajlott. Az 1950–1990-es években zajló, illetve, mint látni fogjuk, különösebb konszenzus nélkül éppen a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Művészettörténet Tanszékének alapítása körüli években lecsengő diskurzusnak számos kelet-közép európai szereplője volt. A Nyugat és Kelet közötti határvonal könnyű átlépésének számos oka közül a legfontosabb a múzeumnak mint a *megütközés helyének* létrehozása, mely úgy a liberális demokrácia, mint az államszocialista politikai rendszerekben is kitüntetett szerepet kap. A valamikori kulturális hatalom „kacatjainak” őrzőhelye a múlt lebontásának eszközévé vált az államszocializmus korifeusai és a '68-as nemzedék ideológusai számára egyaránt.² A megütközés sloterdijki értelemben vett fogalmát a „keleti” múzeumokra alkalmazva azonban különös problémával találjuk szembe magunkat. A kommunista ideológia intézményei az önreflexivitásban és a távolról szemlélésben rejlő megismerés lehetőségeinek kibontása helyett a meghaladott, legyőzött és intézményeiben is zárójelbe tett múlt tárgyi emléktárával kínálták fel a megütközés lehetőségét, a szembesülésben rejlő átértékelő lehetőségek helyett a központi ideológia eszköztárába illesztve a múzeumot.

Ezzel párhuzamosan egyre nagyobb szerepet kapott a muzeológia és a kulturális örökség egyetemi tanszékek köré szerveződő oktatása. A muzeológiát és a műemlékvédelmet hasonló szempontok szerint, gyakran a kulturális örökséggel foglalkozó intézetek, egyetemi tanszékek programjába illesztve kezdték el oktatni az 1960-as évektől Nyugaton és Keleten egyaránt. Noha muzeológia és a kulturális örökségvédelem/műemlékvédelem között fennálló kapcsolat elemzése a muzeológia meghatározása érdekében elkerülhetetlennek tűnik, jelenleg kizárólag a tárgyakban megtestesülő és múzeumokban őrzött, tehát a *muzealizás* fogalmával felruházható, *tárgyszerű* kulturális örökség értelmezésével, az erről folyó vita egyes elemeinek bemutatásával és oktatásában megnyilvánuló kihívásaival foglalkozom.

A muzeológia definíciója legalább annyira kérdéses, mint magának a múzeumnak az értelmezése. A múzeumi diskurzusban elmerülve a figyelmes olvasó nagyon hamar a tisztázatlan és konszenzus nélküli fogalomhasználat ingoványos talajára ékezik. A múzeum meghatározása a muzeológia egyik legnagyobb kihívásának számít ma is, a definíciók tartalmi sűrűsége és egymástól eltartó jellege a tudományág alapvetéseiben meglévő konszenzus kialakítását teszik kérdésessé. Különösen így van ez a *muzeológia*, *múzeumtudomány* és *múzeumelmélet* fogalmainak magyar terminológiában történő alkalmazásában. A konszenzus nélküliség nem csak a tudományos párbeszéd része. A hazai jogszabályalkotás alapvető paradoxonja, hogy a muzeológus munkaköri leírása mellől hiányzik a képzéshez szükséges elvárások meghatározása, illetve az ebben illetékes akadémia, egyetemi vagy akkreditációs bizottság megnevezése. A jogszabályalkotó tehát ismerni véli és alkalmazhatónak találja a *muzeológiát*,³ mint olyan szakterületet, amelynek akadémiai tudományként való elfogadása körül vita zajlik, képzési sztenderdjei tisztázatlanok, hazai szakmai érdekérvényesítő képessége – és éppen ezért társadalmi nyilvánossága is – elenyésző. Ha használjuk, és úgy gondoljuk, hogy értjük is a muzeológiát, a múzeumtudomány és a múzeumelmélet kapcsán további problémákba ütközünk. A *múzeumtudomány* látszólag a múzeum egé-

szeről való komplex tudományos megközelítést takar, a nyelvhasználaton túlmutató módszertani kérdés azonban az, hogy mögöttes a *Museumwissenschaft* vagy a *museum studies* iskoláit, módszertanát és terminológiáját akarjuk, vagy éppen már véljük is használni. Az angol terminológiai megközelítést tovább bonyolítja a *múzeumelmélet* kifejezés, amely a kritikai teóriák fél évszázada zajló diskurzusában, a nagy filozófiai megközelítések eredményeinek tükrében értelmezi a múzeum jelenséget.

A múzeum legáltalánosabb meghatározását az ICOM 2007-ben elfogadott etikai kódexében találjuk. Ez a definíció nem több, mint a múzeumok számára nyújtandó „minimális sztenderdek” meghatározása; valójában éppen általános és semmitmondó jellege miatt alkalmatlan a múzeum-jelenség leírására.⁴ A „*társadalom szolgálatában álló*”, az „*emberiség anyagi és szellemi kultúráját gyűjtő*” non-profit intézmény definíciójának képtelenségére Jan Dolák hívta fel a figyelmet.⁵ Dolák éppen annak a brnói iskolának a szemlélete alapján kritizálta a végletesen leegyszerűsített fogalomhasználatot, amely a múzeum társadalmi komplexitását, a valóság értelmezésében betöltött rendkívül összetett feladatát kutatja évtizedek óta.

A később részletesebben tárgyalt kelet-közép európai muzeológia jelentős eredményének is tartjuk azt, hogy a brnói iskola képviselői által, az 1980–1990-es években szervezett nyári egyetemeken formálódott múzeum-definíció került az ICOFOM (International Committee for Museology), azaz az ICOM muzeológiai munkacsoportjának 2009-es munkaanyagába. A brnói iskola szemlélete alapján a múzeum „*az ember és a valóság közötti sajátos viszonyt*” bemutató és őrző intézménynek tartja a múzeumot. A meghatározásban rejlő kritikai szál, annak érzékeltetése, hogy a „*múzeumi tigris egy múzeumi tigris és nem egy tigris*” (Kenneth Hudson), a kelet-közép európai múzeumi gondolkodás fontos eredménye.⁶ A paradigma tudományos megfogalmazása szerint „*A múzeum [...] kiemeli a festményt vagy a szobrot eredeti kontextusából, és arra kényszerít minket, hogy absztrakt dologként, műalkotásként tekintsünk rá, egyúttal újfajta hozzáállást, sajátos képzést és szakspecifikus frazeológiát vár el tőlünk.*”⁷

Az ICOM által javasolt harmadik meghatározás a múzeumra, mint memóriaintézményre tekint, amely „*megtestesülhet intézményes formában, vagy anélkül, s célja, hogy érzékeny kísérletek révén biztosítsa a kultúra archivizálását és közvetítését [...]*”.⁸ A negyedik érvényesnek tekintett meghatározás a dél-amerikai szocio-muzeológia forradalmi intézményét, az ökomúzeumot tekinti a múzeum egy további lehetséges értelmezésének, és választja megújulásának posszibilis modelljéül: „*Az ökomúzeumok [...] egy lehatárolt területre fókuszálva fejezik ki az emberiség és a természet közötti kapcsolatot az adott terület terén és idején keresztül*”.⁹ Az utolsó értelmezés a virtuális múzeumok jelenségét igyekszik definiálni: e múzeumtípus a fizikailag akár nem is, csak a virtuális térben létező attribútumát, illetve egy adott fizikai gyűjtemény virtuális elérésének múzeumává emelő szemléletet illeszti be a múzeum definíciójába.

A fentiekből is jól érzékelhető, hogy a definíciós kényszer napjainkig áthatja az intézményes közeletet, és a múzeumi diskurzusban jelentős szerepet betöltő ICOM öt definíciója is e fogalomról alkotott képünk töredezettségéről, a múzeumok párhuzamos valóságairól tanúskodik.¹⁰ Az ICOFOM munkaanyagának redukált, öt különböző elképzelést felvonultató meghatározása mellett a francia muzeológia egyik legfontosabb képviselője, André Desvallées által felsorolt kilenc eltérő definíció egyszerre tanúskodik a tudományág gyermekkoráról, a posztmodern gondolkodás és a kritikai teóriák hatásáról. Desvallées 2005-ös publikációjában továbbra is nyitva hagyta a definíció kérdését, írása a múzeum-meghatározások sokszínűségére helyezi a hangsúlyt, bizonytalanságban hagyva az olvasót a történelem által egy évszázada még látszólag konszenzusos köztérre emelt, de napjaink gyorsan változó társadalmi-technológiai paradigmái nyomán folyamatosan újraalkotott memóriaintézmény, a múzeum kapcsán.¹¹

A muzeológia és muzeográfia meghatározása, illetve egymástól való elhatárolása hasonló mechanizmusokon alapul. Az ICOM műhelyeiben kidolgozott definíció-javaslatok hasonló stratégiát követnek négy különböző teóriát tekintve egyformán relevánsnak. A legáltalánosabb megközelítés szerint a muzeológia minden múzeummal kapcsolatos tevékenységre vonatkozik, így tehát a *muzeális*, vagyis

múzeumhoz kapcsolódó összes jelenség ide sorolható. A második meghatározás a múzeum tanulmányozásának, értelmezésének feladatával azonosítja a muzeológiát. Ez a Georges-Henri Rivière által javasolt megközelítés¹² tehát maga a *múzeumtudomány*, amely önálló vizsgálódási tereppel – a múzeummal – bíró tudományterületként határozza meg a muzeológiát. A harmadik meghatározás Zbyněk Stránský és a brnói iskola alaptézisét veszi alapul. Ez az ember és valóság közötti sajátos viszony értelmezését a dokumentáló és memóriatudományokból eredeztető, elsősorban társadalomtudományi szemlélet Waidacher révén jelent meg a muzeológiai diskurzus „nyugati” felén 1996-ban.¹³ A negyedik definíciós lehetőség az új muzeológia angolszász irányzatának, Peter Vergo 1989-es kötetéhez¹⁴ kapcsolódó ideáit vette alapul, így a múzeum társadalmi és politikai szerepét hangsúlyozta. Ez utóbbi teória a legszélesebb értelemben vett muzeológia, mely a múzeumi jelenséghez kapcsolódó elméleti, kritikai megközelítések összességét magába foglalja. E meghatározásból bontotta ki Bernard Deloche véleményét, mely szerint a „*muzeológia a múzeum filozófiája, amely két feladatkört foglal magába: egyrészt a konkrét megismerésen alapuló adatszerű tudomány metateóriájaként szolgál, másrészt olyan etikai szabály, amely minden konkrét megismerésen alapuló dokumentáló intézményre vonatkozik.*”¹⁵ A fenti definíciók tág keretein belül a muzeológia egy olyan interdiszciplinális elméletnek tűnik, amely bölcsészeti, társadalomelméleti és természettudományos megközelítést egyaránt igényel. Az elmélet és/vagy gyakorlat gyakran antagonisztikusnak beállított ellentétei helyett a megközelítések és módszertanok komplexitására kell helyezni a hangsúlyt.

A muzeológia tudományos megközelítésben olyan tudományágak közössége, amelyek közül mind-egyiknek megvan a maga, esetenként évezredek, évszázadok alatt kialakult vizsgálódási területe. E muzeológiai tudományok közé tartozik a történelem, irodalom, néprajz, a régészet és a művészettörténet is. Éppen e kettő, a múzeummal és az úgynevezett muzeológiai tudományokkal kapcsolatos elméleti és gyakorlati ismeretek átadásának képzésen belüli súlya és egymáshoz viszonyított aránya képi a muzeológia-diskurzus sarokpontját. A muzeológus képzés egyik alapkérdése a múzeummal kapcsolatos ismeretek és készségek más területekbe integrált vagy önálló formában történő átadása, mely állásfoglalást jelent a múzeum mint elmélet vagy tudomány vitában is. Az önálló muzeológia szak kereteinek meghatározása előfeltételezi a muzeológia tudományként való elfogadását. Az a döntés, amely a muzeológiához tartozó, a későbbiekben tárgyalandó kompetenciák átadását egy-egy muzeológia tudomány mellett, szakirányként vagy modulként, vagy pedig önálló szak kereteiben építi fel, a muzeológia diskurzus lenyomata az egyetemi oktatásban.

A múzeumtudomány/muzeológia a módszertanok, megközelítések és elméleti diskurzusok közép-pontjában álló terület, amely sajátos kapcsolatot teremt a bölcsészettudomány múzeumi munkában érintett területei, vagyis a muzeológiai tudományok (történelem, irodalom, művészettörténet stb.), a társadalomelméletek, a pedagógia, a pszichológia, egyes természettudományok (elsősorban fizika és kémia), a könyvtártudomány, az informatika és még néhány más tudományterület között. A muzeológia, ha tudományként tekintünk rá, akkor interdiszciplináris szakterület, ahol a múzeumban folyó elméleti és gyakorlati tevékenység elválaszthatatlanul kötődik a fent felsorolt tudományterületek mindegyikéhez. A muzeológiai diskurzusban lényeges elem volt Wojciech Gluzinski kritikai attitűdje, aki rávilágított a muzeológia tudomány mivoltának alapvető ellentmondására. Alaptézise szerint¹⁶ a muzeológus múzeumi munkája során nem ugyanolyan módon és mértékben használja a muzeológiát mint akadémiai diszciplínát, mint az adott intézmény gyűjtőköréhez kapcsolódó muzeológiai tudomány eszköztárát (szemléletét, kérdésfelvetését, módszertanát, szakszókincset stb.). A történeti muzeológus tehát alapvetően történész végzettségű szakember, aki gyűjtő, kutató, feltáró és értelmező munkájában a történettudomány ismereteit, metodológiáját és terminológiáját alkalmazza, vagyis nem a muzeológiáét. A muzeológia, mutatott rá Gluzinski, nem lehet egyszerre egy adott (gyakorlati) szakterület tudománya és maga az adott szakterület; érvelése tehát a muzeológia mint elmélet, illetve muzeográfia mint múzeumi gyakorlati tevékenység elkülönülő meghatározásait erősíti.¹⁷

A tudomány/elmélet vita történelmi vetületei azért is tanulságosak, mert számos kelet-közép európai muzeológus vitában való részvételének megértéséhez az elmúlt fél évszázad meghatározó múzeumelmé-

leti paradigmáinak legalább egy részét számításba kell venni. Antun Bauer muzeológus elmélete szerint az 1968-as év drámai társadalmi változásai az 1970-es években elérték a múzeumok kapuit is, és ez az általa második múzeumi forradalomnak nevezett időszak határozza meg napjainkig a múzeumokról való gondolkodás főbb paradigmáit. A diskurzus egyik helyszíne, az ICOM muzeológiai munkacsoportja mellett az 1980-as években jelent meg, ez a német muzeológiai gondolkodás „új hulláma”. Henri Pierre Jeudy kötetének¹⁸ német fordítása (*Die Welt als Museum*, 1987) után létrejövő, a muzeológia nemzetközi diskurzusába eleinte csak nagyon korlátozottan résztvevő „csoport” tagjai elméleti tevékenységük későbbi szakaszában más-más iskolák módszertana és elméletei mentén fejtették ki elképzelésüket. E generáció – a későbbiekben igen eltérő megközelítések mentén dolgozó – tagjai közé sorolható a magyar szakirodalomban leginkább idézett Wolfgang Ernst mellett Gottfried Korff, Gottfried Liedl, Eva Sturm, Wolfgang Zacharias, Klaus Weschenfelder.¹⁹ Nem csak a német, hanem az angol muzeológiai diskurzusban is megjelent a francia posztstrukturalista és posztmodern gondolkodás, ezúttal nem egy zárt értelmiségi csoport reflexióiban, hanem Susan Pearce vezetésével a Leicesteri Egyetem Muzeológiai Tanszékén (Department of Museum Studies of Leicester University).²⁰ Az itt folyó oktatás megszervezésében nagy szerep hárult Peter Lewis-ra, aki átvette Jiří Neustupný 1950-es évektől publikált téziseit, amelyek így az angliai tanszék elméleti megalapozását jelentették.²¹

A muzeológiával kapcsolatos vitákat az 1970-es évektől egyrészt annak eldöntése határozta meg, hogy tudományként vagy a múzeumi munka elméleteként, esetleg gyakorlati múzeumi munkaként értelmezték. Az ICOM definíciója szerint a muzeológia a múzeumok tudománya, elméleti tudomány, a muzeográfia pedig mint gyakorlat, ennek társtudománya. Végso soron a muzeológia legszélesebb értelemben véve (hivatalos ICOM álláspont szerint) a múzeumhoz kapcsolódó elméleti kérdéseket és arra vonatkozó kritikai reflexiókat magába foglaló széles terület. Az emberi társadalom és a valóság viszonyának érzékeny megértéséhez a valóság elemeinek dokumentálása révén visz közelebb Bernard Deloche fentebb idézett meghatározása. A muzeológia definíciójának alapvető része az egyéb akadémiai (muzeológiai) tudományok, illetve a gyűjteményen alapuló múzeumi munka viszonyának tisztázása, valamint annak belátása, hogy a muzeológia fejlődésének alapfeltétele a muzeológiai tudományágaktól való önállósodása. Értsünk bár alatta önálló tudományterületet vagy a múzeumi munka elméletét, a muzeológia sajátos módszertana és terminológiája feltétlen és szükségszerű alapok bármilyen értelmes diskurzushoz.

A muzeográfia, a muzeológia elméleti/tudományterület alapú meghatározásával szemben és elsősorban történelmi értelemben véve a múzeum gyűjteményeit, tartalmát jelentette, másrészt magába foglalta a muzeológia gyakorlatát, vagyis a múzeum funkciójának betöltéséhez használt technikák gyűjtőneveként szolgált (megőrzés, gyűjteménykezelés, restaurálás, műtárgyvédalom és kiállítás építés). Lehetséges szinonimája az *applied museology* (CCE), vagy *museum practice* (angolszász). A francia terminológiában elterjedt *muzeographie* a kiállítás szervezés menetére utal, ugyanennek a gyakorlatnak új elnevezése az *expography*.

A vita alapkérdése tehát, hogy a muzeológia gyakorlati tevékenység sorozata vagy gyakorlat elméletbe ültetése, esetleg önálló tudományág? Alapvető felvetés volt a muzeológia mint tudomány kapcsán az, hogy vizsgálatának tárgyát, jelen esetben a múzeumot önálló észlelése, sajátos metodológiai vizsgálata és leírása által önálló terminológiával lehetséges-e körbejárni. A vita az az 1990-es években ült el. Peter van Mensch 1992-ben írt, majd 1997-ben kiegészített PhD disszertációja²² még a muzeológia tudomány léte körül forgott, az ICOMFOM, az ICOM muzeológiai munkacsoportja által 2009-ben összeállított *Museology - back to basics* című tanulmánygyűjtemény és teaurusz²³ azonban már meghaladottként tekint erre. A muzeológiára tudományként tekint az ICOM mellett a brnói Morva Múzeum, ahol a képzés részét képezi a regisztrátor, gyűjteménykezelő, restaurátor tevékenységétől eltérő muzeológiai-elméleti koncepciók kidolgozása. A muzeológiára gyakorlatként tekint a Finn Nemzeti Múzeum, amelynek muzeológiai osztálya valójában maga a kiállításszervező csoport, de találunk erre példát Rio de Janeiróból is, ahol a *Museu de arte moderna* részét képező muzeológiai osztály a restaurálást és kölcsönzést intéző, alapvetően műtárgykezelési és adminisztratív feladatokat ellátó részleg.²⁴

Ezzel párhuzamosan a muzeológia egyetemi képzésének megjelenése a 20. század 60-as éveiben, valamint széles körű elterjedése a muzeológia tudomány jellegét erősíti. A muzeológiai diskurzus új műhelyekben is tovább folyt: a vitát kezdetektől generáló ICOM, és egyes, elméleti érdeklődésű múzeumi szakemberek által alkotott körök mellé harmadik intézménycsoportként egyetemi tanszékek is bekapcsolódtak.

Az 1970-es évek óta a múzeumok folyamatos változásban vannak, ez a folyamat számos új modell kialakulásához vezetett, melyeknek legfőbb jellemzője a múzeum társadalmi szerepének megváltozása. Az elváló múzeumi modellek és a korábban bemutatott tág múzeum-értelmezések tehát időben és térben egymással párhuzamos jelenségek. Az átalakulás az évtizedek folyamán kontinensenként más és más formában öltött testet, kezdve az új muzeológia francia és angolszász elméleti iskoláitól a dél-amerikai szocio-muzeológiáig, és annak is legizgalmasabb, itthon alig tárgyalt jelenségéig, az ökomúzeumig. A múzeumi folyamatban betöltött regionális szerep idővel alapvető nyelvi identifikációs tényezővé vált, és nemzetközileg is jelentős szakpolitikai befolyáshoz jutott. A múzeumtörténetben sokáig marginális szerepet játszó dél-amerikai kontinens múzeumai éppen újszerű társadalmi szerepvállalásra bízható modeljük révén váltak olyan jelentőségűvé, hogy napjainkban a múzeumok nemzetközi szervezetének, az ICOM-nak, az angol és a francia mellett a spanyol lett a harmadik hivatalos nyelve.

A múzeumokkal kapcsolatos elméleti diskurzus a második világháborút követő évtizedekben a szocialista blokk országaiban ugyancsak figyelemreméltó – és szemléletét tekintve nem kizárólag a marxista muzeológiához sorolható –, mely fontos tudományos, kiállítás-rendezési és publikációs tevékenységet eredményezett. A cseh Stránský és Neustupný, a lengyel Gluzinski vagy a már említett horvát Antun Bauer munkássága a keleti és nyugati közegben egyaránt jó visszhangra talált. Az elméleti, önreflexív jellegű muzeológia ugyanebben az időszakban nem mutatható ki Magyarországon; a múzeumi jelenségre, a múzeum feladatára, történetiségére, társadalmi, politikai helyzetére történő reagálás a kétezres évek végének hazai jellegzetessége. Ennek az attitűdnek, illetve a múzeummal kapcsolatos elméleti kérdésfelvetésnek a megjelenése válaszként értelmezhető a hazai muzeológus társadalomban a nyitott múzeum koncepciójának félresikerült hazai megjelenésére. Ez a múzeumok és kiállítóterek közé egyenlőségjelet tévő döntéshozói szándékkal és a múzeumok politikai reprezentációs szerepének előtérbe kerülésével szemben jött létre. A szakmai önreflexió hatásaként az utóbbi, mindösszesen egy-két évben káprázatos mennyiségben tűntek fel a múzeumpolitika alakításából mindezidáig teljesen mellőzött szakemberek szakirodalmi fordításai,²⁵ elméleti szöveggyűjteményei,²⁶ kritikai tanulmánykötetei, valamint a múzeumi jelenségre reflektáló kiállításokat és előadássorozatot rendeztek.²⁷ A folyamat a tudományos hangsúlyok áttevődése miatt különösen figyelemre méltó, hiszen mindez akkor történik, amikor a kelet-közép európai régió fent említett múzeumelméleti jobbára „muzealizálódik”.

A muzeológiai diskurzustól elválaszthatatlan a nyelvi kérdés is. A tudományos közvélekedés a német tudományossághoz köti a muzeológia kialakulását, ez az irányzat ma a muzeológia tudományos jellegét képviseli, ennek eredete a 19. század nyolcvanas éveire nyúlik vissza, a Theodor von Graesse által szerkesztett *Zeitschrift für Museologie und Antiquitätenkunde sowie verwandte Wissenschaften* folyóiratban 1883-ban megjelent *Museologie als Fachwissenschaft* című tanulmány jelenti kezdetét. A német nyelvű tudományossághoz pár évtizeden belül felzárkózott az angolszász múzeumi gondolkodás is. Az 1960-as évektől pedig az erős elméleti és filozófiai irányultságú német és az angolszász, azaz elsősorban oktatás- és kommunikáció hangsúlyú irányzat mellett a „társadalmi” spanyol irányzat van jelen. A szocio-muzeológia e sajátos intézménye a természeti és kulturális örökség védelmét, valamint a vidék lakosságának anyagi boldogulását egyaránt támogató ökomúzeum. Az ICOM tevékenysége révén a muzeológia mára angol-francia-spanyol háromnyelvű területté vált. A változás és a német szakmai nyelv háttérbe szorulása alapvetően pragmatikus okokból történt, a három világnyelven publikált kiadványok, szakmai anyagok ilyen módon a múzeumi szakemberek jelentős részéhez eljuthat. Itt tartom szükségesnek megjegyezni, hogy a napjainkban éledező magyar muzeológiai diskurzus egyik legfontosabb kihívása a magyar nyelvű terminológia kialakítása.

A folyamat összegezve leírható így: speciális, tudományágakhoz kötött muzeológiától való elmozdulás az alkalmazott muzeológia felé, majd tovább az elméleti muzeológia irányába: muzeológia mint önálló tudomány megjelenése együtt járt más diszciplínák és muzeológiai tudományágak szakterületi jellegzetességeinek csökkenésével. A muzeológia intézményesülésének fontos pillanata volt az ICOFOM munkacsoport létrejötte 1976-ban.

II. A muzeológus képzés alapkérdései és lehetséges modelljei

A muzeológiaelemélettel foglalkozó szerzők általában egyetértenek abban, hogy az egyetemi muzeológiai oktatás a tudományterület akadémiai elfogadottságát és társadalmi elismertségét egyaránt elősegíti. Az oktatás szempontjából különösen jelentős a vizsgálódás területének, a módszertannak és a terminológiának a kialakítása. Ennek nehézsége a muzeológiai tudományok önálló, kiforrott léte miatt problémás, így például az eltérő tárgytipusok, eltérő kutatási területek, a kutató szakma hiányosságai (például, hogy ehhez a muzeológus végzettség nem kötelező feltétel), illetve a különböző, kötött múzeumi területen dolgozó szakalkalmazottak ismeretanyagának ellenőrzése és továbbképzése vet fel kérdéseket.

Az akadémia tudományként való elfogadása mögött valójában az elmélet és az egyetemi képzés racionális igényei húzódnak meg. Az egyetemi muzeológia képzés szerepe nem lehet elhanyagolható a muzeológiai terminológia kialakításában, a tudományterület eltérő módszertani megközelítések és kérdésfelvetések diverzifikálásában. Ezek a lehetőségek egyszerre az egyetemi oktatás szükségszerű alapjai és az ott folyó diskurzus eredményei. Az egyetemi szintű oktatás egyben az önálló tudományág feltételeinek megvalósulásához, a muzeológia vizsgálódási területének kialakulásához, önálló módszertanának és tudományos nyelvezetének kidolgozásához szükséges. A muzeológia jövője szempontjából a tudományra jellemző sajátos módszertan, önálló diszciplináris struktúra és a terminológia kialakítása a tudományos rendszerbe illeszthetőség ismérve és egyben feltétele.

A muzeológia egyetemi képzésbe történő bevezetésének lényege (a tudományág fejlődési ívének megfelelően) az átállás a tárgyközpontú, egy-egy tudományterülethez kötött kutatásból az önálló, múzeumi megközelítésű kérdésfelvetés felé. A muzeológia a múzeumi területhez kötődik, elhatárolja a múzeumot mint társadalmi jelenséget az egyes szaktudományok kutatási területeitől, a múzeumot tehát önálló jelenségként kutatja. A muzeológia fejlődésének egyik jellegzetessége volt a 20. század közepéig a módszertanilag letisztult iskolák hiánya, a múzeumi gyakorlatok és elméleti megközelítések rendszerezése pedig éppen az egyetemi szintű muzeológia oktatás létrejöttével egy időben, az 1970-es évektől figyelhető meg. Az önálló egyetemi képzés megjelenése a muzeológia mai hazai diskurzusában is elvezethet egy lényegét tekintve multidiszciplináris jellegű új tudományág kialakulásához.

A muzeológus képzés vagy szakirányú végzettség kérdése európai szinten a Bolognai folyamat elindulásával vett új irányt, a képzés felépítésének lényege a muzeológus-kurátor szakértelmének és felelősségének tisztázása. A kurátori képzés elsősorban a kortárs művészet értelmezése és bemutatása kapcsán került előtérbe. Mindeközben jól tudjuk, hogy a muzeológus valójában kurátor is, hiszen a gyűjtemény alapján építi fel a kiállításokat. A többfajta gyűjteményépítő, kiállítás-rendező, műértelmező feladatokat végző múzeumi anyagot feldolgozó, feltáró, publikáló, bemutató szakember képzettségének kérdését vizsgáljuk.

A muzeológusok képzése számos eltérő modell szerint zajlik, a következő összehasonlításban a magyarhoz hasonló történelmi, társadalmi és muzeológiai tapasztalat által formált regionális példák közül emelek ki párat. A régió intézményei két alapvető stratégia mentén építették fel a művészettörténettel párhuzamosan felépített muzeológia oktatást: esetenként önálló szakként, gyakrabban egy-egy muzeológiai tudomány mellett moduláris rendszerben folyik az oktatás. A muzeológiai tudománnyal, jelen esetben művészettörténettel összekapcsolt muzeológiai képzés mellett létezik számos példa önálló muzeológus képzésre is. Jelen tanulmány összehasonlítási területe a muzeológiai diskurzus szempontjából mérvadó német és kelet-közép európai, elsősorban lengyel nyelvterület gyakorlatának bemutatása.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen 1996 óta folyik művészettörténet szakos képzés. A tan-
szék alapítása Urbach Zsuzsa és Hajnóczi Gábor²⁸ nevéhez kötődik, akik a képzésben, az egyetem
jellegének megfelelően a keresztény ikonográfiára és a gyakorlati jellegű (erős muzeológiai súlypontú)
oktatásra helyezték a hangsúlyt. A Bolognai rendszer bevezetésével létrejövő mesterképzésben korszak-
ok szerinti specializáció (középkori, újkori, legújabb kori művészettörténet) és modul rendszerben
működő muzeológia és műemlékvédelem között választhattak a hallgatók. A képzés során a muzeo-
lógia és a múzeumi tudományként tekintett művészettörténet viszonyában az utóbbi hangsúlyosabb.
A képzés a művészettörténet szak kimeneteli követelményeit teljesíti, és kiegészítő jelleggel biztosítja
a hallgatók számára a muzeológiai (és/vagy műemlékvédelmi) ismereteket. A modul rendszerű képzés
a muzeológia mint elmélet, illetve a muzeográfia mint gyakorlat jellegzetességeit ötvözi, valójában a
művészettörténész szakirányú végzettség mellé biztosítja a múzeumi munka során elengedhetetlen
alapvető ismereteket.

A muzeológiai képzés a muzeológiai tudomány, esetünkben a művészettörténet és az elméletként ér-
telmezett muzeológia elemeit ötvözi muzeográfiával. Az alapozó tárgyak mellett szakmai törzstárgyak
alkotják a művészettörténeti képzést (*Ikonográfia, Művészettörténeti forrásolvasás, Technikatörténet,
Bevezetés a középkori művészetbe, Bevezetés az újkori művészetbe, Bevezetés a 19–20. század művészeté-
be*). A művészettörténeti képzés lényegét differenciált szakmai ismereteket oktató tantárgyak adják. A
muzeológia modul a múzeumtörténettel és elmélettel foglalkozó *Bevezetés a muzeológiába* című tárgy-
ból, a gyűjtemény management alapjait és jogi ismereteket átadó *Múzeum-management és dokumentá-
ció* nevű kurzusból, az alapvetően gyakorlat orientált *Múzeumi kommunikáció és múzeumpedagógia* és
a *Kiállításrendezés és -szervezés* nevű előadásokból, valamint a hozzájuk kapcsolódó szemináriumokból
áll. A fentieket szabadon választható, kiegészítő speciális stúdiumok egészítik ki. A Pázmány Péter Ka-
tolikus Egyetem művészettörténet szakán megvalósult oktatási modell a muzeológia és a művészettör-
téneti tárgyak hozzátétőlegesen egyenlő arányaira alapozva speciális muzeológiai ismeretekkel rendel-
kező művészettörténészek képzését végzi.

A mesterszakon végzettek – a törvényi előírásoknak és az akkreditációban megfogalmazottaknak
megfelelően – alkalmasak művészettörténeti tudományos tevékenység végzésére, önálló kutatómunka
végzésére, művészettörténész munkavégzésére múzeumokban, galériákban, kiállítási intézményekben,
szakfeladatok ellátására médiában, kulturális intézményekben, műemléki hivatalokban, a legkorszerűbb
kutatási módszerek alkalmazására, művészetkritikusi tevékenység folytatására, művészettörténeti ismer-
etterjesztésre.²⁹ A muzeológiai modul elvégzése azonban, meglepő módon, nem tükröződik a végzettsé-
get igazoló oklevélben, amely csupán a korszakok szerinti szakirány elvégzését tanúsítja.

A művészettörténet és a muzeológia létrejöttében egyaránt kitüntetett szerep jutott a német nyelvte-
rületnek, ahol a muzeológiát (*Museologie, Museumskunde*) mellett napjainkban elterjedtnek nevezhető
az angolszász kritikai jellegű (*museum studies*) és a múzeumtudományi (*Museumswissenschaft*) szemlé-
letű megközelítés is. A múzeumokkal kapcsolatos tanulmányok a kurátorképzéssel és a kulturális örök-
ségvédelmi képzések megjelenésével párhuzamosan jelentek meg a Bolognai rendszer bevezetésékor Né-
metországban is. Az ilyen jellegű képzések azonban elsősorban nem a bölcsészképzés, hanem technikai/
alkalmazott tudományterületeket oktató egyetemek tanrendjében szerepel.

A frankfurti Goethe Egyetemen, a városban működő múzeumokkal és művészeti iskolákkal együtt-
működésben indítottak kurátorképzést *Elmélet – kritika – történelem* címmel. A képzés célja a kiállít-
ás-szervezés gyakorlati és elméleti ismereteinek átadása mellett a múzeumok, kiállítások és a kurátori
munka történelmi jellegének megőrzése is. Az oldenburgi Carl von Ossietzky egyetemen kortárs műv-
szethez kapcsolódó kurátori mesterképzés zajlik. A lipcsei Hochschule für Grafik und Buchkunst kul-
turális és kurátori MA képzése (*MA Kulturen des Kuratorischen*), a bochumi Ruhr Egyetem pedig egy
éves művészelméleti és kurátori jellegű továbbképzést szerveznek kurátorok számára (*Kunstkritik und
Kuratorisches Wissen*) a kortárs művészethez kapcsolódva.

A mérnöki és gazdasági képzéssel foglalkozó *Hochschule für Technik und Wirtschaft Berlin*
Museumskunde BA, MA képzései muzeológus karrierre készítik fel.³⁰ A műtárgyak megőrzésének,

dokumentációjának és nyilvántartásának oktatását fotográfiai jellegű gyűjteményekhez kapcsolódó problematikák kontextusába helyezik. A BA képzés része a múzeumi dokumentáció, múzeum management, történelmi fotográfia, illetve a műtárgy gyűjteménybe kerülésének, besorolásának, papír alapú és elektronikus nyilvántartásának folyamata. Emellett sor kerül múzeumpedagógia, tárlatvezetési gyakorlat, látogatói közvélemény-kutatás előkészítésének és elemzésének oktatására, valamint különféle, a tudományos feldolgozás és a múzeumi munka szempontjából egyaránt elengedhetetlen tanulmányok, ismeretterjesztő szövegek készítésére. A gyakorlati rendszerű oktatás a PR szövegek készítésétől a falszöveg-íráson át a katalógustétel-írásig terjed. A képzésben jelentős szerepet játszik a művészeti piac megismerése; speciális területe az oktatásnak a történelmi fotográfia kutatása és megismerése, amely Berlinben élt és dolgozott fotográfusok életművének feldolgozásán keresztül, esettanulmányokra alapuló rendszerben működik. A webdizájn alapjait, marketingstratégia-építést, médiakampány-tervezést is magába foglaló képzés célja egy flexibilis és mobilis, eltérő múzeumi feladatokra is alkalmas gyakorlati jellegű tudás átadása a munkaerőpiac igényeinek megfelelően. A képzés a harmadik félévtől válik projektorientálttá, a múzeumi közegben végzendő gyakorlati képzés helyszínei között viselettörténeti gyűjteményt ugyanúgy találni, mint számítástechnikai/informatikai jellegű műszaki múzeumot. A feladatok Berlin és Brandenburg egyházművészetének leltározási és dokumentációs munkájától skanzenben folyó tevékenységbe való bekapcsolódáson át az egyetem saját fotográfiai gyűjteményében végezhető tevékenységig terjed.

Az MA képzés elsősorban múzeumi kommunikációra és managementre készít fel, ezt speciális képzések egészítik ki: múzeum management, kereskedelmi, pénzügyi management kulturális mediáció, a múzeumpedagógia elmélete és gyakorlata, látogató elégedettség-mérés, kiállítás-dizájn, sajtó és PR feladatok. A képzés az önálló tudományként értelmezett muzeológia szemléletéhez hasonlóan nem kapcsolódik egyik muzeológiai tudomány képzéséhez sem, ami tehát önálló múzeumtudományi képzést jelent. A muzeológia mint a múzeumi munka elmélete jelenik meg, amely jelentős muzeográfiai jellegű kurzusokkal egészül ki.

A lengyel muzeológia, a cseh és jugoszláv muzeológiai gondolkodással együtt jelentős szerepet játszott az 1970–1980-as években a kelet-közép-európai múzeumok diskurzusának kialakításában. A mai Lengyelországban, ennek a hagyománynak részint megfelelően, több egyetemeken folyik muzeológia oktatás. A toruńi Nikolausz Kopernikusz Egyetemen (*Uniwersytet Mikołaja Kopernika*) a muzeológiai program modulszerűen integrálódott a művészettörténet képzésbe, a krakkói Jagello Egyetemen (*Uniwersytet Jagielloński*) az 1970-es évektől kezdve folyik antropológiai és néprajzi muzeológia, a Varsói Egyetem (*Uniwersytet Warszawski*) pedig 1994 óta létezik posztgraduális muzeológus, kortárs művészeti kurátori képzés.

2011-ben a Stefan Wyszyński kardinálisról elnevezett egyetem Történelem- és Társadalomtudományi Karán működő Muzeológiai Intézet indított muzeológus képzést önálló szakként. Az interdiszciplináris képzés célja a múzeumi munkára történő felkészítés, egyéb múzeumi területtel kapcsolatos múzeumi tudományban biztosított képzés nélkül. A képzés filozófiája tehát önálló tudományágként tekint a muzeológiára. A BA képzés bevezető jellegű kurzusai intézménylátogatásból, tárgyleírásból, az egyes muzeológiai tudományok alapozó kurzusaiból (régészet, történettudomány, művészettörténet, irodalom), pedagógiai, múzeumi informatikai és szakterminológiai kurzusokból állnak. Második évben ehhez múzeum és gyűjteménytörténet, kritikai muzeológia, pszichológiai és észlelési ismeretek társulnak, valamint jogi és regisztrációs kurzusok mellett a proveniencia-kutatás és a múzeumi adatbázis-építés alapjait is elsajátítják. Harmadik évtől múzeumépítéset-történet, örökségvédelmi alapismeretek, múzeumi etika és biztonság, digitalizáció, múzeumpedagógia, múzeumszociológia, illetve művészetterápia szerepel a tanegységlistán.³¹

A kétéves mesterképzés rendszere folytatja a BA képzésben megfigyelhető sajátosságot, a múzeumi munka hagyományos történeti jellegű tárgyai mellett itt is nagy hangsúlyt fektetnek a mediációra és pszichológiai ismeretekre. A *vizuális és audiovizuális média neurokognitív alapjai* című tantárgy mellett múzeumi dizájn, copyright, múzeum és gyűjteménymenedzsment, állományvédelem és múzeumi

gazdaságtan szerepel még a tanegységlistában. A mesterképzés során a hallgatók egyes muzeológiai tudományokhoz kapcsolódó tárgyakat, vagyis gyűjtő múzeumot választanak ki tanulmányozásra: a tág értelemben vett művészeti múzeumok mellett történeti, régészeti, néprajzi, természettudományi és technikai-tudományos múzeumok közül választhatnak.

III. Konklúzió

Az egyetemi szintű muzeológus képzés, mint láthattuk, egy tudományág létrejötte körüli viták, az önálló kérdésfelvetés, módszertan és terminológia kialakítása kapcsán folytatott szakmai diskurzus egyik fontos állomása volt. A múzeum mint jelenség radikálisan megváltozott az elmúlt évtizedek technológia változásai, a tudományos paradigmaváltások, az oktatás átalakulása és nem utolsósorban az intézmény iránti társadalmi elvárások révén. A 20. század második felében alapított, muzeológiával foglalkozó tan-székeken olykor a gyakorlati munka elméleti kereteként, más esetekben pedig *múzeumtudományként* tekintettek rá. Tartsuk akár önálló tudománynak, akár a múzeumi munka elméletének, egy sor speciális ismeret átadását feltételezi, amelyek az adott múzeum profilját jelentő szakterület mellett egyaránt fontosak. A múzeumelméleti jártasság, kiállítás-rendezési ismeretek, anyagismeret, pszichológiai tudás, médiaelméleti, nyilvántartási, jogi, informatikai-könyvtári tudás átadására felépített kurzusokat öt nagy témakör köré érdemes csoportosítani: gyűjtés/tárolás/megőrzés/dokumentáció; feldolgozás/tudományos munka módszertana és terminológiája; közzététel/kiállítás/kommunikáció; digitális képességek/informatika/nyilvántartás/adattári-és könyvtári ismeretek; pszichológiai ismeretek/látogatókezelés/„social” média használat. Az elméleti és a múzeumtudományi értelemben vett muzeológia egyetemi oktatása között valójában nem szemléleti különbségek vannak. Az önálló muzeológia szak és modul rendszerű képzésben oktatott muzeológia szakirány között a fentiekben felsorolt tanegységek teljességének, vagy egyes részeinek megléte, illetve a közöttük fennálló *arányok* tesznek csupán különbséget.

Jegyzetek

¹ Ezzel kapcsolatban lásd: MEJER-VAN MENSCH, Léontine – MENSCH, Peter, van: *A szaktudományos felügyelettől az együttalkotásig. A gyűjtés és a múzeumi gyakorlat fejlődése a 19. és a 20. században*. In: *Múzeumelmélet. A képzeletbeli múzeumtól a hálózati múzeumig*. Szerk. PALKÓ Gábor. Petőfi Irodalmi Múzeum – Ráció Kiadó, Budapest, 2012. 109–116.

² A megütközés-elméletéről lásd: SLOTERDIJK, Peter: *A múzeum – a megütközés iskolája*. (Ford. Juhász Emese), In: *Múzeumelmélet*, 2012. 17–29. Az írás első hazai recepciója: KIRÁLY Erzsébet: *A múzeum „mértékegysége”. Egy tanulmánykötet margójára*. In: *Opus Mixtum*. Szerk. SZÉKELY Miklós – TÓTH Áron. 2. kötet (2013). 120–129.

³ Összesen tizenöt különböző jogszabályban találkozunk ezzel a fogalommal. Forrás: Komplex CD jogtár 2013. szeptember 27-i állapot.

⁴ DESVALLÉES, André – MAIRESSE, François: *Sur la Muséologie*. In: *Culture et Musées*. Vol. 6 (2010) Nr. 6. 131–155.

⁵ DOLÁK, Jan: *Some Remarks on Museum Terminology*. In: *Museology. Back to the Basics*. ICOFOM Study Series. Issue 38. Munkaanyag. Morlanwelz, 2009. 199–208.

⁶ Idézi: MENSCH, Peter van: *Museology: Back to the Basics. Synthesis of the Symposium Sessions*. Royal Museum of Mariemont, Free University of Liège, 2009. Július 1–3. 5. Forrás: http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/icofof/pdf/ISS%2038%20Suppl-Engl.pdf (Letöltés ideje: 2013. szeptember 1.)

⁷ HUDSON, Kenneth: *Museums for the 1980s. A Survey of World Trends*. Paris, 1977. 11–12. Idézi: MENSCH, Peter van: *Towards a Methodology of Museology*. Theses of PhD Dissertation. Zagreb, 1992. 10.

⁸ *Museology Fundamental Concepts*. (Edited and compiled by MAIRESSE, François – DESVALLÉES, André – DELOCHE, Bernard – CHAUMIER, Serge – SCHÄRER, Martin) In: *Museology. Back to the Basics*, 2009. 76.

⁹ Uo.

¹⁰ *Museology Fundamental Concepts*, 2009. 17–129.

¹¹ DESVALLÉES–MAIRESSE, 2010. 131–132.

¹² *Museology (Definitions)*. In: *Provocative Papers*, 2009. 42.

¹³ WAIDACHER, Friedrich: *Handbuch der allgemeinen Museologie*. Weimar–Wien, Böhlau, 1999. Történelmi muzeológiai része magyar fordításban: WAIDACHER, Friedrich: *Az általános muzeológia kézikönyve*. Ford: Mélyi József. Budapest, ELTE–BTK, Művészettörténeti Intézet, 2011.

¹⁴ VERGO, Peter: *The New Museology*. Reaktion Books, London, 1989.

¹⁵ Eredeti: DELOCHE, Bernard: *Le Musée virtuel*. Presses Universitaires de Rennes, Paris, 2001. idézi: DESVALLÉES–MAIRESSE, 2010. 132. A fenti idézet Róka Enikő fordítása.

¹⁶ GLUZINSKI, Wojciech: *Basic paper*. In: *Methodology of Museology and Professional Training*. szerk: SOFKA, Vinos. ICOFOM Study Series 1. Stockholm, 1983. 25–28

¹⁷ A vita összefoglalását lásd: MENSCH, 1992. 8–16.

¹⁸ JEUDY, Henri Pierre: *Parodies de l'auto-destruction*. Des Méridiens, Paris, 1985.

¹⁹ MENSCH, 1992. 2.

²⁰ MENSCH, 1992. 2.

²¹ DESVALLÉES–MAIRESSE, 2010. 7. lbj.

²² MENSCH, 1992.

²³ *Museology – back to basics*, 2009.

²⁴ MENSCH, 1992. 2.

²⁵ WAIDACHER, 2011. (Ford. Mélyi József.)

²⁶ *Múzeumelmélet*, 2012.

²⁷ *Helyszíni szemle. Fejezetek a múzeum életéből*. Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum, Budapest, 2012.

²⁸ *Hajnóczy Gábor életrajza*. In: *In Memoriam Hajnóczy Gábor*. Szerk. ARMANDO, Nuzzo–W. SOMOGYI Judit. PPKE–BTK, 2008. 14. Lásd továbbá Urbach Zsuzsával készült interjút e kötetben.

²⁹ A Művészettörténet mesterképzési szak felülvizsgálata. PPKE–BTK, 2012

³⁰ A BA képzésről bővebben: <http://mk.htw-berlin.de/>, az MA képzésről bővebben: <http://mk.htw-berlin.de/forschungsprofil/> (Letöltés ideje: 2013. szeptember 1.)

³¹ *Course Description*. Kézirat. Institute of Museology at the Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw, 2011.

3000 Ft